

Bogdan, Danuta

"Michał Kajka i problem mazurski" : sprawozdanie z sesji

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 187-189

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Danuta Bogdan

**„MICHAŁ KAJKA I PROBLEM MAZURSKI”
Sprawozdanie z sesji**

We wrześniu 1980 r. minęła czterdziesta rocznica śmierci Michała Kajki. Zorganizowana z tej okazji 15 grudnia 1980 roku w Szczytnie sesja naukowa przybliżyła uczestnikom postać wybitnego poety mazurskiego, a przy tym pozwoliła wnikliwiej spojrzeć na sprawę mazurską, tj. na kształtowanie się świadomości narodowej Mazurów, ich tradycje walki o polskość i bogactwo kultury duchowej. Organizatorami sesji było Towarzystwo Przyjaciół Szczytna oraz Olsztyński Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Zebranych przedstawicieli olsztyńskiego środowiska naukowego i kulturalnego oraz studentów WSP powitał prezes Towarzystwa Przyjaciół Szczytna, Wiktor Marek Leyk.

Pierwszy z trzech referatów zatytułowany „Droga do narodu polskiego Michała Kajki” wygłosił doc. dr Janusz Jasiński (Instytut Historii PAN). Autor przedstawił w nim ewolucję poglądów Kajki na państwo pruskie i jego władców oraz kształtowanie się stosunku poety do Polski i narodu polskiego. Referent podkreślił rolę, jaką w tym odegrali Marcin Gerss (Giersz) — z którego kalendarzami Kajka stykał się od dzieciństwa — oraz Jan Karol Sembrzycki, redaktor ostródzkiego „Mazura”.

W kręgu oddziaływania Gerssa pozostawał poeta przynajmniej do roku 1883 i, jako poddany państwa pruskiego, uważał się za mówiącego po polsku Prusaka. W latach 1884—1889, tj. w okresie kontaktów z J. K. Sembrzyckim, stosunek Kajki do cesarza i monarchii pruskiej pozostał nie zmieniony, widział on już jednak potrzebę pielęgnowania języka polskiego i doceniał wartość polskiej literatury pięknej.

Dalej, referent scharakteryzował ideologię państwową i narodową zawartą w pismach polskich („Gazecie Ludowej”, „Mazurze”), jak też w antypolskich wydawnictwach pruskich w języku polskim („Kalendarzu Królewsko-Prusko-Ewangelickim”, „Gazecie Mazurskiej”, „Polskim Przyjacielu Familii”, „Polskim Przyjacielu Ludu”).

Na przełomie XIX i XX wieku pod wpływem oddziaływania prasy obu kierunków Kajka dokonał połączenia dwóch przeciwstawnych poglądów, wskutek czego Mazur był dla niego i Polakiem, i Prusakiem. Jednakże jeszcze przed I wojną światową za sprawą Kazimierza Jaroszyka doszedł do przekonania, że Mazurzy będąc częścią narodu polskiego nie są Prusakami. Zachował jednak lojalność wobec cesarza.

Momentem przełomowym w kształtowaniu się świadomości narodowej Kajki był — zdaniem referenta — upadek cesarstwa niemieckiego i uzyskanie przez Polskę niepodległości, kiedy poeta już zdecydowanie opowiedział się nie tylko po stronie narodu polskiego, ale i polskiej państwowości. Mimo zagrożenia, publikował Kajka swe wiersze aż do 1939 roku.

Referat dr. Edwarda Martuszeńskiego (Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego, Olsztyn) był poświęcony „Kwestii kształtowania się świadomości narodowej na Mazurach w pierwszej połowie XIX wieku”. Punktem wyjścia stały się ustalenia teoretyczne zawarte w książce czeskiego historyka Mirosława Hrocha *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*, dotyczące pojęć: „lud uciskany”, „lud bez historii”, „autorefleksja narodowa”. Odnosząc ustalenia Hrocha (na temat świadomości narodowej jako najistotniejszego elementu procesów formujących naród nowożytny) do spraw polskich, referent zwrócił uwagę, że należy uwzględniać nie tylko uzależnienie Polaków od trzech państw zaborczych, ale też specyfikę terytorialną. Wyróżniały się nią tereny od Kwidzyna po Gołdap, należące od XVI wieku do państwa Hohenzollernów. Po przedstawieniu koncepcji Gustawa Gizewiusza zawartych w jego *Klagen eines Masuren* (była to samoobrona przed Prowincjonalnym Kolegium Szkolnym z roku 1843, drukowana w lipskich „Jahrbücher für Kunst, Literatur und Wissenschaft” w roku 1848) referent podkreślił, że świadomość społeczna Mazurów do początku XIX wieku była przede wszystkim świadomością wspólnoty religijnej (w Kościele ewangelickim) i terytorialno-państwowej. Ilustracją tego mogą być poczynania pietysty Henryka Lysiusa na początku XVIII wieku. Po przytoczeniu *Piosenki Narodowej* nauczyciela Jana Augusta Konieczki z roku 1831 oraz głównych elementów osiemnastowiecznej instrukcji dla nauczycieli, referent doszedł do konkluzji, że autorefleksja narodowa również na Mazurach była uwarunkowana tradycją, świadomością społeczną poprzednich pokoleń, kształtowaną jednak zarazem na bieżąco przez nowe realia życia i kierunki jego rozwoju. Mechanizm przemian, wskutek których polscy Prusacy nie stali się w ciągu paru pokoleń Niemcami, jak tego chcieli germanizatorzy, lecz Mazurami pruskimi, powinien być badany i przedstawiany przez historyków, którzy kwestię kształtowania i kształtowania się świadomości narodowej na Mazurach w I połowie XIX wieku zechcą uczynić w jakiejś mierze wyjaśnioną.

Ostatni referat „Świadomość narodowa Mazurów w kontekście polskiej tradycji literackiej i kulturalnej w latach 1842—1914” przedstawił dr Andrzej Staniszewski (Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn). Mówił on o narodowej i społeczno-artystycznej funkcji mazurskiej liryki i epiki ludowej. W poezji przetrwała pamięć o narodowej wolności, ideały bohaterstwa, poświęcenia, umiłowania wolności i prawdy. W okresie nasilenia presji pruskich władz administracyjnych podtrzymywała ona wśród miejscowej ludności znajomość języka polskiego. O stanowisku Mazurów w kwestii narodowej świadczyły ich deklaracje zamieszczone na łamach „Mazura” w latach 1909—1913, podczas gdy w wydawnictwach pruskich, w języku polskim (Gerssa, Salewskiego czy Gąsiorowskiego), dominował w tym okresie kult cesarza, a tradycja polska pozostawała sprawą drugoplanową. Wspólną cechą wszystkich pism wydawanych na terenie Mazur, bez względu na nastawienie pro polskie czy proniemieckie, był kult pracy i wiary ewangelickiej. Praca — w rozumieniu pruskich poetów i wydawców miała służyć pożytkowi państwa pruskiego, zaś w interpretacji „Gazety Ludowej” czy „Mazura” — samokształceniu w języku polskim. Referent podkreślił utylitarny charakter twórczości mazurskiej, której funkcją — oprócz estetycznej — było zawsze niesienie określonej idei politycznych i społecznych.

W czasie przerwy wyświetlono film *Spojrzyj ciekawym czytelniku*, traktujący o napisach cmentarnych w języku polskim, które zachowały się na Warmii.

Dyskusję zapoczątkował członek Towarzystwa Przyjaciół Szczytna, Kazimierz Żugaj. Postawione przez niego pytanie dotyczyło roli Kościołów katolickiego i ewangelickiego w utrzymaniu świadomości narodowej Mazurów oraz składu ilościowego i rejonizacji Mazurów i Warmiaków.

Jako pierwszy odpowiedział w tej kwestii dr E. Martuszeński, który stwierdził, że pytanie to należałoby formułować dla poszczególnych okresów. Sugerował on, aby patrzeć na różne formy świadomości społecznej Mazurów w aspekcie światopoglądowym.

Doc. dr J. Jasiński zaznaczył, iż rola kleru ewangelickiego w budzeniu polskiej świadomości narodowej Mazurów kończy się w zasadzie w drugiej połowie XIX wieku. Od tej chwili Kościół niemiecki stał się oficjalnym czynnikiem germanizacyjnym. Stwierdził ponadto, iż omawiana tematyka zasługuje na gruntowne przebadanie historyczne, socjologiczne i etnograficzne. Polemizował z tezą referatu dra Martuszeńskiego na temat dróg kształtowania się świadomości narodowej ludności mazurskiej.

Prof. Bohdan Wilamowski (Akademia Rolniczo-Techniczna, Olsztyn) zwrócił uwagę, że lojalizm względem cesarza wynikał m.in. stąd, że cesarz był jednocześnie głową Kościoła ewangelickiego. Według niego właśnie kler ewangelicki odegrał główną rolę w walce o utrzymanie języka polskiego, przeciwdziałała zaś temu górna administracja niemiecka. Dyskutant poruszył też problem krzywdy, jaka spotykała Mazurów po II wojnie światowej.

Ks. mgr Jerzy Otello zwrócił uwagę na to, że również w XX wieku występowała nieliczna kształtujałca księża ewangeliccy, którzy popierali polskość (m.in. Piłatowski, Rymarski). Zaznaczył też, że przy obsadzaniu ewangelickich stanowisk duchownych od kandydatów wymagano znajomości języka polskiego. Lojalizm względem cesarza, element świadomości pruskiej, był natomiast ściśle związany z kształtowaniem się pruskości i wynarodawianiem Mazurów. Nawiązując do okresu powojennego dyskutant stwierdził, iż nie należało oczekiwać, by po 1945 roku wszyscy Mazurzy zadeklarowali się natychmiast jako Polacy.

Mgr Erwin Kruk mówiąc o separtyzmie mazurskim, zaznaczył, że istniały próby stworzenia mazurskiej kultury narodowej, czego przejawem było pojawienie się w roku 1932 na łamach „Mazura” mazurskich przykazań narodowych. Według niego w referatach powinna znaleźć się wzmianka o krytycznym stosunku Kajki do Piłsudskiego, któremu poeta zarzucał nikłe zainteresowanie się sprawami Mazurów.

Mgr Bohdan Kurowski (Interpress) poruszył problem wyjazdów rodzin mazurskich do RFN oraz wskazał na konieczność szerszego popularyzowania tematyki mazurskiej.

Dr A. Staniszeński podkreślił atrakcyjność tej problematyki dla badaczy.